

9. Ο Αρθούρος Σοπενχάουερ

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Ποια είναι η θέση του Σοπενχάουερ για την ύπαρξη και τη δυνατότητα της γνώσης του πράγματος καθεαυτού;
2. Τι γνωρίζετε για τη θεωρία του Σοπενχάουερ περί της βούλησης;
3. Ο λόγος ή η βούληση, σύμφωνα με τη θεωρία του Σοπενχάουερ, συνιστά την πρωταρχική δύναμη στη ζωή του ανθρώπου; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
4. Πώς συλλαμβάνει ο Σοπενχάουερ τη σχέση βούλησης - επιστήμης; Πώς κατανοείτε εσείς αυτή τη σχέση;
5. Μέσα από τις διάφορες επιστήμες, σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ, μπορούμε να γνωρίσουμε την ουσία των πραγμάτων;

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. Ποιες είναι οι βασικές αρχές της φιλοσοφίας του Σοπενχάουερ; Προσπαθήστε να τις ανασυνθέσετε με βάση τις πληροφορίες του σχολικού εγχειριδίου.
2. Να μελετήσετε το κείμενο του Σοπενχάουερ που ακολουθεί και να συζητήσετε στην τάξη τις απόψεις του περί της βούλησης για ζωή¹.

Κάθε ματιά που ρίχνω στον κόσμο, η εξήγηση του οποίου αποτελεί τον σκοπό της φιλοσοφίας, επιβεβαιώνει και πιστοποιεί ότι η βούληση για

¹ Να προσεχθεί επίσης το ύφος του Σοπενχάουερ που διακρίνεται για τη σαφήνεια, την απλότητα και την καθαρότητα των νοημάτων και να αντιπαραβληθεί προς το δύσκολο στην κατανόησή του ύφος του Καντ και το λογοτεχνικό ύφος του Νίτσε.

ζωή, πόρρω απέχοντας από το να είναι τυχαία υπόθεση (Hypothese) ή, πολύ περισσότερο, φράση δίχως περιεχόμενο, αποτελεί τη μοναδική αληθινή έκφραση της βαθύτερης ουσίας του κόσμου. Τα πάντα πιέζουν και ωθούν προς την ύπαρξη, την οργανική, κατά το δυνατόν, ύπαρξη, προς τη ζωή, και εν συνεχεία προς το όσο το δυνατόν μεγαλύτερο ανέβασμά της (Steigerung). Στη φύση των ζώων είναι ολοφάνερο ότι η βούληση για ζωή αποτελεί το βασικό στοιχείο της ουσίας τους, τη μοναδική αναλλοίωτη και απόλυτη ιδιότητά της. Παρατηρεί κανείς αυτή την καθολική ορμή της ζωής, βλέπει την απεριόριστη προθυμία, την ευκολία και την πληθωρικότητα, με την οποία η βούληση για ζωή, παντού και πάντα, με εκατομμύρια μορφές, διαμέσου γονιμοποιήσεων και φύτευτων, (...) ορμάει ακάθεκτη προς την ύπαρξη αδράχνοντας κάθε ευκαιρία και αρπάζοντας για λογαριασμό της κάθε υλικό, ικανό να βαστάξει τη ζωή. Κι αν προσέξουμε πάλι την τρομακτική αναστάτωση και τη φοβερή ταραχή της, όποτε συμβαίνει να πρέπει -μέσα σε ένα οποιοδήποτε ατομικό ον- να πάψει να υπάρξει και μάλιστα όταν έχει πλήρη συνείδηση αυτού του πράγματος. Είναι απαράλλαχτα σαν να πρόκειται μέσα σ' αυτή την ατομική ύπαρξη να εκμηδενιστεί για πάντα ο κόσμος όλος κι όλη η οντότητα ενός έμβιου όντος, το οποίο διατρέχει αυτό τον κίνδυνο, μεταβάλλεται σε απεγνωσμένη αντίσταση και αγώνα εναντίον του θανάτου. Αν προσέξουμε λ.χ. την απίστευτη αγωνία ενός ανθρώπου, όταν κινδυνεύει η ζωή του, την άμεση και ουσιαστική συμμετοχή όσων τυχαίνει να παρευρίσκονται στο περιστατικό, και τον απεριόριστο ενθουσιασμό ύστερα από τη σωτηρία. Αν αναλογιστούμε πώς παραλύουμε από τον τρόμο μόλις πληροφορούμαστε μια θανατική καταδίκη, τη φρίκη με την οποία παρακολουθούμε τις προετοιμασίες για την εκτέλεσή της, και τη συμπόνια που μας σκίζει την καρδιά τη στιγμή της εκτέλεσης. Αυτό θα 'πρεπε να μας οδηγήσει στη σκέψη ότι εδώ πρόκειται για κάτι εντελώς διαφορετικό κι όχι απλώς για τη συντόμευση κατά μερικά χρόνια μιας δίχως περιεχόμενο, θλιβερής και εύθραυστης ύπαρξης, που την ταλαιπωρούν λογής-λογής βάσανα. (...) Με βάση τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι σωστά έχω υποστηρίξει ότι η βούληση για ζωή δεν επιδέχεται παραπέρα εξήγηση αλλά αποτελεί η ίδια τη βάση κάθε εξήγησής και ότι η βούληση αυτή, πολύ απέχοντας από το να αποτελεί, όπως οι όροι «Απόλυτο», «Απειρο», «Ιδέα» και ορισμένοι

άλλοι παρεμφερείς, απλώς μια βαρύγδουπη φράση χωρίς περιεχόμενο, είναι ό,τι πιο πραγματικό γνωρίζουμε, ναι, αποτελεί αυτόν καθαυτό τον πυρήνα της πραγματικότητας.

Σοπενχάουερ, Επιλογή από το έργο του,
μετάφραση Ν. Σκουτερόπουλος - Κλ. Μπέτσεν,
εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1996, σσ. 68-70

3. Να μελετήσετε τα παρακάτω κείμενα του Σοπενχάουερ και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Ποια σχέση αναγνωρίζει ο φιλόσοφος ανάμεσα στο νου, στη νόηση και τη βούληση;
- β) Πότε η νόηση, δηλαδή ο νους, μπορεί να παράγει πνευματικό έργο;

Ό,τι είναι για το ατίθασο άτι το χαλινάρι και η στομίδα, είναι για την ανθρώπινη βούληση ο νους. Με αυτό το χαλινάρι οδηγείται, κατ' ανάγκην, η βούληση διαμέσου της διδαχής, της παραίνεσης, της μόρφωσης κτλ., γιατί αυτή καθαυτή η βούληση είναι ορμή τόσο άγρια και ακάθεκτη, σαν τη δύναμη με την οποία γκρεμίζονται τα νερά ενός καταρράκτη - ναι, ξέρουμε ότι κατά βάθος ταυτίζεται με αυτή τη δύναμη. Στις εκρήξεις της οργής, στο παραλήρημα της μέθης, στην απόγνωση, πετάει τη στομίδα, αφηνιάζει κι ακολουθεί την πρωταρχική φύση της. Στην κατάσταση της *mania sine delirio* (μανία χωρίς παραλήρημα) έχει χάσει εντελώς το χαλινάρι και τη στομίδα και εκδηλώνει με τον πιο σαφή τρόπο την πρωταρχική ουσία της και το γεγονός ότι ο νους διαφέρει από τη βούληση όσο και το καπίστρι από το άλογο: Στην κατάσταση αυτή θα μπορούσε κανείς να παρομοιάσει τη βούληση με ένα ρολόι που του 'χουν αφαιρέσει κάποια βίδα και τρέχει ασταμάτητα.

Σοπενχάουερ, Επιλογή από το έργο του, ό.π., σσ. 88-89

Μόνον όπου η νοητική δύναμη ξεπερνάει το απαραίτητο μέτρο, η γνώση αποβαίνει λίγο ως πολύ αυτοσκοπός. Έτσι λοιπόν αποτελεί κάτι εντελώς ασυνήθιστο, όταν σ' έναν οποιονδήποτε άνθρωπο η νοητική δύναμή του παύει να είναι στραμμένη στον φυσικό προορισμό της, δηλαδή στην εξυπηρέτηση της βούλησης και, κατά συνέπεια, στην κατανόηση απλώς των σχέσεων ανάμεσα στα πράγματα, και ενεργεί με

τρόπο καθαρώς αντικειμενικό. Αλλά με αυτό ακριβώς γεννιέται η τέχνη, η ποίηση και η φιλοσοφία, οι οποίες έχουν έτσι την προέλευσή τους σ' ένα όργανο που αρχικά δεν ήταν προορισμένο γι' αυτές. Ο νους δηλαδή είναι από τη φύση του ένας σκληρά εργαζόμενος μεροκαματιάρης, που το πολύ απαιτητικό αφεντικό του, η βούληση, τον απασχολεί απ' το πρωί ως το βράδυ. Αν, παρόλο τούτο, συμβαίνει κάποτε, σε κάποια ελεύθερη ώρα του, αυτός ο συνεχώς καταπιεζόμενος δούλος να ετοιμάσει ένα μέρος της δουλειάς του εθελοντικά, με δική του πρωτοβουλία, χωρίς να αποβλέπει σε άλλους, παράλληλους, στόχους, αλλά απλά και μόνο για δική του ικανοποίηση και ευχαρίστηση - τότε αυτό θα είναι ένα γνήσιο έργο τέχνης, και σε εξαιρετικές περιπτώσεις έργο μεγαλοφυΐας.

Σοπενχάουερ, Επιλογή από το έργο του, ό.π., σ. 91

4. Κάθε βουλητικό ενέργημα πηγάζει από την ανάγκη, επομένως από στέρηση, επομένως από πόνο. Με την πλήρωση της ανάγκης ο πόνος σταματά, ωστόσο σε κάθε επιθυμία που έχει εκπληρωθεί αντιστοιχούν τουλάχιστον δέκα ανεκπλήρωτες κι ακόμα, η επιθυμία διαρκεί πολύ, οι απαιτήσεις τείνουν στο άπειρο, ενώ η πλήρωση είναι σύντομη και λειψή. Αλλά κι αυτή ακόμα η τελική ικανοποίηση είναι μόνο φαινομενική, η επιθυμία που εκπληρώθηκε δίνει αμέσως τη θέση της σε άλλη επιθυμία: η προηγούμενη ήταν πλάνη που την έχουμε πια καταλάβει, η νέα επιθυμία είναι πλάνη που δεν έχει γίνει ακόμη αντιληπτή. Δεν υπάρχει αντικείμενο της βούλησης που η απόκτησή του να μπορεί να μας δώσει σταθερή, αμετακίνητη πια ικανοποίηση: Το πράγμα μοιάζει με την ελεημοσύνη που πετάει κανείς στον ζητιάνο και που τον βοηθάει να τα βγάλει πέρα σήμερα παρατείνοντας έτσι το μαρτύριό του ως αύριο. Για τούτο λοιπόν, όσο η συνείδησή μας εξακολουθεί να διακατέχεται από τη βούλησή μας, όσο είμαστε έρμαιο των επιθυμιών, με τις ελπίδες και τους φόβους που διαρκώς τις συνοδεύουν, όσο είμαστε υποκείμενα του βούλεσθαι, δεν θα έχουμε ποτέ σταθερή ευτυχία και γαλήνη. Αδιάφορο αν επιδιώκουμε κάτι ή αν προσπαθούμε να γλιτώσουμε από κάτι, αν φοβόμαστε κάτι κακό ή αν επιδιώκουμε μιαν απόλαυση, ουσιαστικά πρόκειται για το ίδιο πράγμα: Η φροντίδα να ικανοποιήσουμε τη βούληση, η οποία διαρκώς

απαιτεί κάτι, όποιας μορφής κι αν είναι αυτό, διακατέχει και κινεί διαρκώς τη συνείδηση.

Σοπενχάουερ, *Επιλογή από το έργο του*, ό.π., σσ. 70-71

Για ποιο θέμα μιλάει ο Σοπενχάουερ στο παραπάνω κείμενο; Πώς κρίνετε τις απόψεις του;

5. «Το πράγμα καθ' εαυτό δηλώνει αυτό που υπάρχει ανεξάρτητα από την αντιληπτική μας ικανότητα, δηλώνει αυτό που υπάρχει κατά βάθος. Για το Δημόκριτο, το πράγμα καθ' εαυτό ήταν η ύλη κατ' ουσίαν ήταν το ίδιο και για το Λοκ για τον Καντ ήταν = X για μένα είναι η βούληση».

Σοπενχάουερ, *Πάρεργα και παραλειπόμενα*, § 61, ό.π., σ. 109

Να ερμηνεύσετε το παραπάνω απόσπασμα, αξιοποιώντας και τις γνώσεις σας για τους φιλοσόφους που αναφέρονται σ' αυτό.

B. Συνοδευτικά κείμενα

1.

• Η βούληση ως πραγματικός κόσμος

Ο φαινόμενος κόσμος είναι απλώς μια εικόνα κατοπτρίζει τη βούληση, τον πραγματικό κόσμο. Ο κόσμος που αισθάνεται το άτομο είναι απλώς μια ιδέα εντός του: «Ο κόσμος είναι η παράστασή μου». Είναι φτιασμένος από την ουσία της ιδέας, όπως ισχυριζόταν ο Μπέρκλεϊ. Τίποτε το αντικειμενικό δεν μπορεί να υπάρχει χωρίς ένα υποκείμενο που να έχει την εμπειρία του. «Οτιδήποτε υπάρχει, υπάρχει μόνο για το υποκείμενο» και δεν «υπάρχει αντικείμενο χωρίς υποκείμενο». (...) Η βασική ουσία των φαινομένων, ο πραγματικός κόσμος, είναι η βούληση. Ο Καντ έσφαλε, έγραφε ο Σοπενχάουερ, όταν υπέθεσε πως ο εσχάτως πραγματικός κόσμος είναι αδύνατο να γνωρισθεί επειδή ακριβώς είναι δυνατός ο γνωρισμός του - και είναι γνωστός ως βούληση. Το καντιανό πράγμα καθεαυτό είναι η βούληση. Δεδομένου ότι πίστευε, πως τόσο η ιδέα (παράσταση) όσο και η βούληση είναι διανοητικής φύσεως, ο Σοπενχάουερ ήταν ιδεαλιστής

(...) Η βούληση, που είναι γνωστή σ' εμάς από άμεση συνειδητοποίηση (διαίσθηση) είναι τέλεια ελεύθερη στη δράση της (...)

Σε αντίθεση προς όλα τα φαινόμενα, που ελέγχονται από τους νόμους, η βούληση ενεργεί μέσα σε πλήρη ελευθερία. Συνεπώς, η βούληση δεν μπορεί να ερμηνευθεί ορθολογικώς, ούτε αποκρίνεται στο Λόγος κινείται μόνο από την αυθαιρεσία της. Περαιτέρω, η βούληση είναι μόνιμη, ενώ τα φαινόμενα είναι παροδικές και ασυγκάλυπτες εκδηλώσεις της βούλησης.

Γ. Σαχακιάν, ό.π., σσ. 51-52